

Baumanov náčrt sociológie (v poľštine *Zarys socjologii. Zagadnienia i pojęcia*) je pokusom oboznámiť čitateľa so základnou problematikou sociológie, vytvoríť mu predpoklady pre ďalšie jej štúdium. Z viacerých možností podania problematiky si Bauman vyberá kombináciu akejsi encyklopédie, t. j. úvodu do sústavy pojmov používaných v dnešnej sociológii a úvodu do definícií základných termínov a do logiky sociologického bádateľského procesu s výkladom — ako hovorí Bauman — systému marxistickej sociológie. Tomuto jadrú knihy predchádza kapitola zamýšľajúca sa stručne nad predmetom sociológie, vzťahom sociológie a ideológie a typológiou súčasnej sociológie. Knihu uzaviera kapitola, v ktorej autor klasifikuje a charakterizuje empirické metódy dnešnej sociológie.

Otázku predmetu autor vlastne len nadhadzuje, ale nesnaží sa na ňu odpovedať. Naznačuje dva spôsoby, ktorými možno definovať sociológiu. Prvý, informatívny spôsob, a možno lepšie inventárny spôsob, spočíva v tom, že sa zostaví zoznam problémov, metód a téz, ktoré sa v súčasnosti do sociológie zahrnujú, a stanoví sa najdôležitejšia črta, ktorá všetky tieto prvky zjednocuje a odlišuje od prvkov inventára iných vied. Druhý, postulatívny spôsob spočíva v charakterizovaní ideálneho modelu, ku ktorému by sa mala veda vo svojom vývoji maximálne približovať. Poukazuje na to, že definície tohto druhu majú vždy hodnotiaci charakter, pretože oprávnenosť skúmania určitých problémov sa posudzuje vždy z hľadiska stanoveného modelu. Už aj v tomto prípade, ako neskôr častejšie, musíme konštatovať, že Baumane úvahy o marxistickej sociológii prechádzajú do úvah o sociológii vôbec, často dosť nediferencuje a výklad marxistickej sociológie ako súčasť svetovej sociológie prevláda uňho nad jej interpretáciou ako vyhranene dialektickomaterialistickej sociológie.

V marxistickom poňatí klasifikácie vied

— aj keď mnohé treba ďalej riešiť — ani jedna veda sa nedefinuje na základe zostavenia zoznamu jej problémov, metód a téz, teda toho, čo je vo vede už dané a čo, pravda, v prípade nerozvítosti vednej disciplíny môže byť veľmi neúplné. Klasifikácia vied vychádza z predpokladu materiálnej jednoty sveta a jeho zákonitého vývoja. Definície vied vyjadrujú skutočnosť, že jednotlivé vedy skúmajú zákonitosti vždy určitej formy pohybu hmoty. Pritom jednotlivé vedy môžu postihovať javy buď komplexne, alebo ich určitú špecifickú stránku, a možno ich diferencovať aj podľa stupňa všeobecnosti ich poznatkov.

Informatívny spôsob definície, ktorý Bauman zrejme preferuje, pochopiteľne vedie k nespočetnému množstvu definícií, podľa toho, akú štruktúru má inventár problémov, metód a téz tej-ktorej sociologickej školy. Aj stanovenie ich jednotiacej črty je ovplyvnené celkovým zameraním školy a autora definície.

Postulatívny spôsob definície tiež umožňuje vypracovanie rozsiahlej škály ideálnych modelov sociológie, avšak ich množstvo sa podstatne zúži, keď budeme uvažovať o sociológii len v rámci marxistickej klasifikácie vied, o sociológii, ktorej predmetom je záväzne určitý typ spoločenských zákonitostí, ktorej tézy tvoria súčasť marxistickej spoločenskej vedy a ktorej metódy sú podmienené charakterom jej predmetu. Domnievame sa, že táto postulácia modelu sociológie zodpovedá doterajšiemu vývoju marxistickej sociológie a že jej platnosť potvrdzuje aj analógia s inými spoločenskými vedami.

Prednostné stanovenie kritéria pre vymedzenie problematiky sociologického skúmania neznamena podceňovanie zostavenia inventárh problémov, metód a téz sociológie. Postulatívna definícia sociológie nevylučuje, ale naopak, predpokladá v zá-

* Zygmunt Bauman, *Sociologie*, Praha 1965.

vislosti od rozvoja sociológie, rozvoja s ňou súvisiacich vied, ich problematiky, metód a tiež vždy novšie definície jej predmetu a novšie postulovanie jej celkového modelu.

*

Stručne, ale nekonvenčne a podnetne sa Bauman zaoberá otázkou vzťahu vedy a ideológie v sociológii. Zdôrazňuje, že téza o potrebe snažiť sa o sociológiu zbavenú ideológie nie je ani pravdivá, ani nepravdivá. Neideologická sociológia, ku ktorej sa hlási veľká časť sociológov, je ilúziou; v skutočnosti už sám výber výskumného objektu obsahuje prvok hodnotenia, uznanie jeho dôležitosti.

Nezaangažovanosť v spoločenskom konflikte znamená objektívne, resp. pasívne pomáhať tým silám, ktoré sa usilujú o konsenzus, pretože konflikt ich ohrozuje. Tým menej sa dá hovoriť o negovaní ideológie a ideologickej neutralite u tých sociológov, čo sa vedome usilujú o konsenzus a problém štrukturálnych zmien v spoločnosti nahrádzujú problémom prispôsobenia sa jestvujúcej spoločenskej štruktúre.

Konštatovanie, že určitá sociologická teória je ideologicky angažovaná, neznamená ešte poprenie jej vedeckej hodnoty. Naopak, umožňuje lepšie pochopiť význam jej téz. Sociológ, ktorý si uvedomuje, aké ideologické stanovisko uplatňuje vo svojej práci, a ktorý ho nezakrýva, produkuje objektívne zrozumiteľnejšie, a teda hodnotnejšie poznatky ako ten, ktorý podlieha ilúzii o „čistej vedeckosti“ svojej práce a nevšima si, aké ideologické vplyvy absorbuje a reprodukuje.

Na druhej strane Bauman považuje za samozrejmé, že ideologická zaangažovanosť v sociológii môže viesť aj k mystifikácii, a to tým skôr: a) čím ostrejšie sú sociálne konflikty, za ktorých sa sociologické bádanie uskutočňuje a b) čím menšie sú výhľady na uskutočnenie cieľov, ktoré dali podnet pre sociologický výskum a výsledky výskumu sa vedome v prospech týchto cieľov prispôsobujú.

Predpoklady pre odstránenie deformácie

sociologického poznania vidí nie tak v práci sociológov, ako v zmene spoločenských podmienok ich práce, najmä v likvidácii konfliktu spoločenských záujmov; likvidácii konfliktu nie v zmysle teórie konsenzu, ale ich prekonaním v procese základnej štrukturálnej premeny spoločnosti.

*

V marxistickej literatúre sme sa dosiaľ zriedkavo stretali s pokusmi o typológiu súčasnej sociológie. Zaradovanie jednotlivých sociológov do určitých prúdov sa obyčajne uskutočňovalo na základe veľmi úlomkovitých znalostí o súčasnej nemarxistickej sociológii. Taktó vzniknutú neprehľadnosť zvyšuje ešte to, že jednotliví autori uplatňujú vo svojich pokusoch o typológiu rozdielne kritériá.

Bauman zaradil do tejto práce typológiu, ktorá je zjavne dobre fundovaná rozhladom v súčasnej sociológii. Jej kritériá autor nepovažuje za posledné slovo, naopak, upozorňuje na obťažnosť stanovenia takej sústavy kritérií, ktorá by sa rovnako uplatňovala pri analýze všetkých významnejších prúdov.

Za najdôležitejšie kritérium svojej typológie považuje charakter základných hodnôt, podľa ktorých sa sociologické skúmanie orientuje. „Klasifikácia (sociologických smerov a škôl — V. W.) podľa hodnôt je v určitom zmysle nadradená iným klasifikáciám, pretože: a) je zahrnutá v klasifikáciách uskutočňovaných z hľadiska iných kritérií a b) pri použití funkcionálnej analýzy umožňuje objasniť mnoho podstatných prvkov týchto ostatných klasifikácií“ str. 28 — 29. Keďže mnohí súčasní sociológovia nepriznávajú, že by sa v ich skúmaní uplatňovali určité hodnotové stanoviská, vnesené zvonku, treba zistiť tieto stanoviská analýzou ideologickej funkcie ich postulátov.

Ďalšie kritériá, umožňujúce rozlišovanie medzi súčasnými sociologickými smermi týkajú sa bezprostredne predmetu skúmania. Ide: 1. o chápanie povahy spoločenských faktov; 2. o rozsah a typ hľadaných zo-

všeobecnení a 3. o voľbu osi koordinujúcej výskumnú problematiku. Posledným kritériom klasifikácie sociologických škôl a smerov je podľa Baumana chápanie vzťahu teórie a empirie.

Na základe uplatnenia týchto kritérií podáva Bauman charakteristiku najdôležitejších škôl súčasnej sociológie — neopozitivistickej školy, školy pluralistického behaviorizmu, analytickej školy, funkcionálnej školy a inštitucionálnej školy. Avšak ani uplatnenie uvedených typologických kritérií nevydeľuje školy, ktoré by už neboli ďalej a niekedy dosť podstatne diferencované a nezahrňovali i od základu odlišné hodnotenie tých istých spoločenských javov. Veľmi voľná je vnútorná jednota školy pluralistického behaviorizmu, v ktorej sa za predmet sociologického skúmania považuje ľudské konanie, situácie, v ktorých ide o hromadné konanie ľudí a ktoré majú teda pluralistickú štruktúru. Rôznorodosť tejto školy vyplýva z toho, že nemá vypracovanú ustálenú teóriu, v dôsledku čoho jej stúpenci zastávajú často veľmi odlišné teoretické názory. Inštitucionálna škola, ktorá považuje spoločenské inštitúcie za materiálny, objektivizovaný výraz spoločenských vzťahov a vidí úlohu sociológie predovšetkým v skúmaní týchto spoločenských inštitúcií z hľadiska ich genézy a funkcie, zahŕňa sociológov blízkych marxizmu, ale aj takých, čo marxizmus výslovne odmietajú.

Na druhej strane uvedená klasifikácia sociologických škôl nezaraďuje jednotlivých sociológov vždy jednoznačne. Teoretický vplyv analytickej školy na funkcionalizmus sa prejavuje okrem iného v tom, že u viacerých popredných predstaviteľov západnej sociológie, ako je napr. Talcott Parsons, Howard Becker, Robert Merton, Pitirim Sorokin, uvádza sa príslušnosť raz k jednej škole, inokedy k druhej z týchto škôl.

Aj keď Baumanov pokus o typológiu nie je bez zjednodušenia — a sám na to poukazuje — ktoré sú, pravda, pri takmer neprehľadnej členitosti súčasnej nemarxistickej sociológie nevyhnutné, aj keď sa

v klasifikácii riadi len rozdielmi v koncepcii sociológie a v chápaní jej poznávacích úloh a nevšima si teoretický systém skúmaných sociologických smerov, predsa len umožňuje základnú orientáciu v súčasnej nemarxistickej sociológii, zdôrazňuje potrebu diferencovaného prístupu k nej.

Ťažko však utlmiť výhradu voči Baumanovmu názoru, že poznatky, ktoré poskytujú jednotlivé sociologické školy (včítane marxistickej), navzájom sa dopĺňajú a že tento spôsob vzájomného dopĺňovania informácií poskytovaných jednotlivými školami v podstate nevyvoláva z hľadiska logickej analýzy zásadné pochyby (str. 64). Autor priamo deklaruje zámer nevšimať si v tejto typológii teoretický systém a hierarchiu hodnôt, charakteristické pre ten-ktorý sociologický smer, avšak to by ešte nemalo znamenať podceňovanie ich významu. Z hľadiska poznania určitého spoločenského javu nemôžu mať rovnaký význam poznatky vychádzajúce z materialistického teoretického systému a poznatky vychádzajúce z idealistického teoretického systému, nehovoriac o ďalších, taktiež podstatných teoretických východiskových, výskumných a interpretačných hľadáiskách. Také poznatky sa nemôžu v logickej analýze dopĺňovať ako rovnako platné „pohľady z rozličných aspektov“.

Z prístupnej a málo zdôvodnenej úvahy o komplementárnosti poznatkov rozličných sociologických škôl, ako ju nachádzame v tejto práci, nebolo by správne robiť definitívne závery o autorovom postoji v tejto otázke, najmä keď sa s jej podrobnejšou analýzou stretávame v jeho novej práci *Zarys marksistowskiej teorii społeczeństwa* (Varšava 1964). Z hľadiska tejto novej práce javia sa jeho názory v posudzovanej knihe ozať len náertovým, skôr zaujímavým nastolením než riešením problému vzťahu rozličných smerov sociológie.

Myšlienka komplementárnosti sa uplatňuje svojím spôsobom aj pri charakterizovaní marxistickej koncepcie sociológie. Marxistickú sociológiu charakterizuje ako podstatný prínos pre sociológiu ako vedu.

„Mnohé prvky Marxovej sociológie sa stali súčasťou hlavného fondu zásad celej súčasnej sociológie. Mnoho ich tiež a kategórií prijala dnešná sociológia za svoje, takže si už ani neuvedomuje ich pôvod“ (str. 71). Hovorí tu teda o „sociológii ako vede“, v ktorej sú mnohé prvky Marxovej teórie, tézy a kategórie marxizmu, ale ktorá je to vlastne sociológia? Jednotná sociológia, do ktorej by prispievali rozličné smery, a teda aj marxizmus, predsa nejstúva. Či ide azda o nejakú latentnú „vedeckú sociológiu“? Nebude azda lepšie ako úvahy o takej sociológii koncipovať marxistickú sociológiu ako otvorený systém, ktorý preberá hodnotné vedecké prvky z iných sociologických smerov (pravda, problém kritéria vedeckosti!), uvádza ich do súladu s celou svojou štruktúrou, resp. neguje určité prvky týchto smerov pri zachovaní ich pozitívneho jadra? Zdá sa, že Bauman nevyklučuje ani taký postup, o čom svedčia kapitoly o spoločnosti, skupine a osobnosti.

*

Pomerne najmenej sa uvedený prístup k marxistickej sociológii uplatňuje v kapitole o spoločnosti. Autor tu v podstate úplne zotrúva na tom výklade marxistickej všeobecnej teórie spoločnosti, na ktorý sme dosiaľ zvyknutí aj z iných, starších prác. Nesnaží sa o absorpciu nijakých významnejších myšlienok z nemarxistickej sociológie. Je to pochopiteľné, lebo v skúmaní spoločnosti ako celku, spoločenskej makroštruktúry, hybných síl spoločenského vývoja a i. má marxizmus dôkladne rozpracovanú všeobecnú teóriu, ktorá je natoľko koherentná, že ťažko jej imputovať prvky z iných sociologických systémov, ktoré vychádzajú z iného základného teoretického stanoviska.

Netradičné je uplatňovanie určitých pojmov v novovymedzenom zmysle. Stretávame sa tu s dvojicou pojmov teoretický model spoločnosti a rozvitá triedna štruktúra spoločnosti, z ktorých prvý má byť kategóriou pre teoretickú sociologickú analýzu, druhý kategóriou pre empirickú ana-

lýzu. Podľa autora: „Každý teoretický model charakterizuje „kostru“ spoločensko-ekonomickkej formácie... Schému spoločenskej štruktúry konkrétnej historickej spoločnosti môžeme na rozdiel od teoretického modelu nazvať *rozvitou triednou* štruktúrou: je to taký model, pri ktorom sa vyskytujú dodatočné rozlišovacie kritériá“ (str. 104). Na základe takého dvojakeho spôsobu postihnúť spoločenskej štruktúry používa aj kategóriu základne a nadstavby v dvojakom zmysle: raz sa ako relácia základne a nadstavby označuje relácia vládnucej ideológie, „(lebo len týmito základnými vzťahmi sa zaoberá *model spoločenských vzťahov*)“ (str. 134), druhý raz ide o reláciu medzi súhrnom skutočne existujúcich výrobných vzťahov v konkrétnej spoločnosti a súhrnom ideologických názorov, ktoré v danej spoločnosti súčasne existujú, to znamená aj s ideológiami, ktoré sú antagonistické voči vládnučim výrobným vzťahom.

Také diferencovanie pojmov a kategórií je zrejme motivované potrebou vypracovať sústavu sociologických kategórií, ktorá bude adekvátna skúmaniu na empirickej úrovni. Najvšeobecnejšie kategórie sú prítľš hrubým nástrojom pre empirický sociologický výskum.

Zdá sa, že plodným, nie samoučelným sa stáva skúmanie javov z hľadiska ich funkcie a v tejto súvislosti uplatnenie mertonovských pojmov eufunkčnosti a disfunkčnosti. Pri skúmaní funkcie názorov ako súčasti spoločenskej nadstavby Bauman označuje ako eufunkčné tie názory, ktoré nejakú spoločenskú skupinu integrujú a disfunkčné tie názory, ktoré ju dezintegrujú. Pojem eufunkčnosti (respektíve funkčnosti) a disfunkčnosti začínajú používať aj iní marxistickí autori, pričom nejde len o zmenu spôsobu vyjadrovania, ale o zameranie sociologickej analýzy práve na tento — funkčný — moment spoločenských vzťahov. Oproti zjednodušenému polárnemu rozdvojeniu na eufunkčné a disfunkčné sa však ukazuje presnejším skúmať javy z hľadiska miery, resp. stupňa ich funkčnosti.

V kapitole o spoločnosti je len veľmi kuso načrtnutý teoretický model súčasnej socialistickej spoločnosti, úplne chýbajú kritériá na vypracovanie rozvinutej schémy jej spoločenskej štruktúry a analýza ďalších javov, ktoré sú týmto modelom, resp. touto štruktúrou podmienené. Je to očividne oblasť sociologicky ešte dostatočne nerozpracovaná, pričom jej spracovanie v danej etape, keď sa množia konkrétne historické modely socialistickej spoločnosti, je zrejme nad silu jednotlivého autora.

*

Kým v kapitole o spoločnosti sa Bauman zaoberal takou charakteristikou spoločenskej štruktúry, ktorá vyplýva z diferenciácie podľa miesta vo výrobných vzťahoch, v spoločenskej organizácii a delbe práce, t. j. z hľadiska jednotlivého príslušníka spoločnosti vonkajších, objektívnych momentov, v kapitole o skupine si všima v spoločenskej štruktúre také zoskupenia, príslušníci ktorých si svoju príslušnosť k nim nevyhnutne uvedomujú a sú v priamom alebo nepriamom styku. Tento druh spoločenského spojenia na rozdiel od objektívneho spoločenského vzťahu nazýva psychickým spojením. Pritom však zdôrazňuje, že aj psychické spojenie sa objektívizuje, inštitucionalizuje a jednotlivcom sa javí ako vonkajšia skutočnosť. Charakter psychických spojení v konkrétnej spoločnosti je podmienený objektívnymi vzťahmi, ktoré tvoria spoločenskú štruktúru.

Celú sústavu pojmov, ktorú Bauman uplatňuje v teórii spoločenských skupín so psychickým spojením, preberá okrem niektorých výnimiek z nemarxistickej sociológie. Jednou z výnimiek sú ním zavedené polárne pojmy „skupiny s osobným spojením“ a „skupiny s neosobným spojením“ namiesto zaužívaných pojmov „neformálne skupiny“ a „formálne skupiny“. Obsah pojmov je však rovnaký.

Pravda, ťažko prebrať jednotlivé pojmy bez akceptovania aj určitých teoretických postojov, ktorých sú dané pojmy organickou súčasťou. Bauman sa ani ne-

snaží predstierať, že ide o marxistickú teoretickú analýzu problematiky spoločenských skupín, skôr mu ide o tézovitý, vedome eklektický výber toho z nemarxistickej sociológie, čo považuje za všeobecne platné, bez ohľadu na to, ktorá sociologická škola príslušné pojmy, resp. určitú teoretickú interpretáciu vyprodukovala. Tento spôsob podania problematiky je v danej etape skôr podnetom k riešeniu teoretickej problematiky skupín ako ich riešením. Vypracovanie marxistickej teórie spoločenských skupín však nemôže za daných okolností postupovať ináč ako cez oboznámenie sa s tým a kritické prehodnocovanie toho, čo o tejto problematike už jestvuje. Prekonanie heterogénnosti takéhoto súhrnu a či výberu poznatkov ostáva však naliehavou úlohou.

*

Sociologickú problematiku jednotlivca načína Bauman triednou determináciou miesta jednotlivca v spoločnosti. Miesto, ktoré zaujíma jednotlivec v triednej štruktúre, je objektívnou podmienkou jeho života, je jeho vlastnosťou, ktorú môže len ťažko zmeniť. Zmeny postavenia jednotlivca v spoločenskej hierarchii, tzv. vertikálna mobilita, stoja v popredí sociologického záujmu. Možnosti vertikálnej mobility sú dôležitým indikátorom charakteru spoločnosti, predovšetkým stupňa jej demokratičnosti. Vertikálna mobilita nadobúda význam historický najmä v kapitalistickej spoločnosti. V predošlých spoločenských formáciách bola vertikálna mobilita takmer vylúčená. Na druhej strane, v socialistickej spoločnosti sa jej význam opäť znižuje, avšak celkom nezaniká, pretože ani za socializmu nedomáhada k úplnému zrovnoprávneniu všetkých pozícií.

Z hľadiska vertikálnej mobility zohráva v súčasnej kapitalistickej spoločnosti významnú úlohu byrokratický aparát. Je najdôležitejším mostom umožňujúcim spoločenský postup „nahor“, aj keď tiež len po určitý stupeň. Možnosti spoločenského vzostupu po majetkovej línii sú už v súčasnosti veľmi obmedzené.

Na vertikálnu mobilitu pôsobí aj školská sústava. Získanie určitej kvalifikácie je predpokladom pre zaradenie sa a postup v hierarchii byrokracie. Vzdelanie teda na jednej strane vertikálnu mobilitu posilňuje. Brzdí ju však zasa tým, že školská sústava je obvykle eufunkčná voči danej triednej štruktúre, napomáha konzervovať a obnovovať triedne bariéry. Školenie je z hľadiska menšej situovaných rodín značnou finančnou záťažou, a to aj v prípade, keď sa neplatí školné. Školský systém umožňuje preferovať mládež jednej spoločenskej triedy pred mládežou inej triedy. V tomto smere jestvujú v kapitalistických krajinách aj určité normy. Proti vzdelaniu mládeže z nižších spoločenských tried pôsobí napokon aj atmosféra v škole: je príčinou, prečo mnohí z nich neskončia štúdiom.

Z tejto problematiky odpadávajú v socialistickej spoločnosti mnohé problémy, ktoré boli v minulosti motivované triedno-antagonistickými vzťahmi, iné však nadobúdajú len čiastočne novú tvárnosť (determinovanosť možnosti štúdia prostredím, z ktorého mladý človek pochádza a i.) a nemožno nevidieť ani vznik nových problémov, špecifických pre socialistickú spoločnosť. Skúmanie a poznanie tejto problematiky v rámci marxistickej sociológie by určite významne dokreslilo celkovú charakteristiku socialistickej i kapitalistickej spoločnosti ako aj rozdiely, ktoré medzi nimi v tomto ohľade sú.

Popri mieste jednotlivca v triednej štruktúre spoločnosti všima si autor aj jeho miesto v sústave spoločenského rozvrstvenia, t. j. v spoločenskej stratifikácii. Triednu štruktúru a spoločenskú stratifikáciu v protiklade s väčšinou západných sociológov navzájom zásadne odlišuje. Na rozdiel od triednej štruktúry, ktorá je sústavou základných spoločenských vzťahov, v sústave rozvrstvenia sa spoločnosť člení na základe určitého vžitého meradla hodnôt. Kľúčovou kategóriou je tu kategória pozície. Na základe relatívnej pozície, ktorú jednotlivec alebo skupina zaujíma v ustálennej hierarchii, určuje sa ich spoločenský

status. Významnou hodnotou pre stanovenie pozície je stupeň spoločenskej prestíže. Čím vyššia prestíž, t. j. čím viac úcty prislúcha podľa kritérií tej-ktorej spoločnosti jednotlivcov; tým vyššiu prestíž má v sústave rozvrstvenia. Rozlišuje sa osobná a funkčná prestíž.

Vertikálna mobilita v sústave rozvrstvenia je v porovnaní s jej možnosťou v triednej štruktúre v súčasnej buržoáznej spoločnosti ťažšia; sústava rozvrstvenia je konzervatívnejšia.

Z hľadiska miesta jednotlivca v skupine sa zaoberá autor významom kategórie role. Rolou je určitý štandard chovania, ktorý ostatní členovia skupiny od jednotlivca očakávajú. Podľa toho, do akej miery sa skutočné správanie blíži štandardu role, hodnotí sa jednotlivec v skupine. V skupine je určitá delba rolí. Jednotlivec môže zastávať aj niekoľko rolí, tzv. komplex rolí, ktoré sa navzájom ovplyvňujú a môžu sa ocitnúť v konflikte. V konflikte sa môžu ocitnúť aj role, ktoré jednotlivec plní v rozličných skupinách. Podľa Mertona osobnosť je zložená z kombinácií rolí, ktoré človek plní.

Osobitnou sociologickou problematikou sú otázky zospoločenšenia jednotlivca. Táto problematika prechádza niektorými svojimi aspektmi, podobne ako otázky štruktúry osobnosti, do sociálnej psychológie. Hranice tu ťažko vymedziť.

Problematike osobnosti rovnako ako problematike skupín s tzv. psychickým spojením sa nevenovala väčšia pozornosť v rámci marxistickej sociológie, okrem určitých výnimiek, ako je napr. spoločenská funkcia politických strán, otázka vodcovstva v triednom a politickom hnutí. Bauman nastoľuje túto problematiku ako hotovú vec, ale príčinami jej nerozvitosti v marxizme sa nezaobera. Skutočnosťou však je, že v konsolidovanej socialistickej spoločnosti sa mnohé tieto otázky žiada skúmať, i keď je isté, že sústavu problémov nemožno v hotovosti prebrať z nemarxistickej sociológie, ktorá sa rozvíja v inej spoločenskej objektivite a pristupuje k nej z iných svetonázorových a ideologických

pozícií. Relatívne samostatným problémom je rozvoj marxistickej sociológie v kapitalistických krajinách.

Posledná kapitola knihy, zaoberajúca sa empirickými metódami sociológie, významove neprekračuje rámec stručnej informácie. Autor v nej zdôrazňuje závislosť metód od predmetu skúmania, pričom nepopiera ani opačný vplyv. Jeho klasifikácia metód, vychádzajúca z kategórií pozorovanie, pokus a indukčné uvažovanie, je len jedným zo spôsobov klasifikácie, s ktorými sa stretávame v súčasnej literatúre o metódach. Princíp komplementárnosti, ktorý autor nezabúda pripomenúť aj v oblasti metód, je tu podľa našej mienky ove-

la prijateľnejší ako v súvislosti s informáciami poskytovanými rozličnými sociologickými školami. Pritom je zrejme, že metódy marxistickej sociológie majú a budú mať svoju špecifickosť, podmienenú všeobecnometodologickými princípmi, v súlade s ktorými sa rozpracúvajú.

Baumanova práca je z hľadiska rozvoja marxistickej sociológie mimoriadne podnetná; provokuje sociologické — i filozofické — myslenie, určite vyvolá námietky a diskusie, ale v nijakom prípade nemožno poprieť jej významné miesto v súčasnom hľadaní a rozpracúvaní koncepcie marxistickej sociológie.

Vojtech Wagner

JE „LUDSKÉ“ A „ESTETICKÉ“ TOTOŽNÉ?

Našich domácich, pôvodných filozoficko-estetických prác nevychádza veľa. Nemožno preto obísť bez povšimnutia knihu *Človek a krásno* od Vladimíra Brožíka (VPL 1965, strán 164).

Autor sám si nevytyčuje priamo vedeckoobjaviteľské ciele a knihu adresuje skôr masovému čitateľovi (pozri úvod str. 6). Ale nik nechce stáť na mieste, opakovať, čo tu už bolo. Aj V. Brožík sa snaží posunúť diskusie o podstate krásy a umenia o pár krôčkov dopredu. Odkiaľ vychádza a k čomu prišiel?

Informovanému čitateľovi je známa „krízová cesta“ marxistickej estetiky okolo Brožíkom skúmaných otázok. Od názoru, že umenie je len druhá forma poznania, a od diskriminácie problému krásy cez hľadanie špecifického predmetu estetického a umeleckého poznania až ku kritike tézy o poznávacej podstate umenia. Tu kdesi, nadväzujúc na u nás preložené sovietske práce, avšak obohatený podnetmi Kosika, Kusého a najmä Mukařovského, začína Brožík.

Krásna pre neho nie je prírodná ani iná vlastnosť. Skutočnosť je krásna alebo tragická, ošklivá, či komická, „pretože je naším konaním ľudsky zhodnocovaná“ (str.

35). Prírodné vlastnosti sú nositeľmi a potom aj znakmi estetických hodnôt. Otázku o kráse si teda Brožík kladie ako otázku o podstate objektívnej estetickéj hodnoty, vznikajúcej v spoločenskej praxi. To mu poskytuje širokú možnosť v najvšeobecnejšej rovine celkove úspešne rozobrať zložité otázky vzťahu medzi absolútnou a relatívnou, individuálnou a všeobecne druhovou platnosťou tejto hodnoty (v I. kapitole nazvanej *Krásno*). Hodnota sa musí čímsi merať, aby sa mohla vôbec vyjaviť. Túto axiómu využil autor v ďalších kapitolách (II. kapitola *Človek*, III. kapitola *Spoločnosť*) na zaujímavý výklad vzťahu objektívnej a subjektívnej stránky estetického vzťahu človeka ku skutočnosti. Objektívna estetická hodnota sa pre subjekt (individuum, či spoločnosť) prejaví *len vtedy*, ak subjekt má pre ňu meradlo (zmysel), a *len podľa toho*, aké je toto meradlo. Meradlom, nevyhnutným na „fungovanie“ hodnoty, je vkus a estetická norma ako súčasť svetonázoru človeka. Stretnutím meradla a hodnoty vzniká, podľa autora, estetický vzťah, ktorý teda „nie je intelektuálno-poznávací, ale intelektuálne a emocionálne hodnotiaci“ (str. 71). Umenie potom nie je poznaním estetických hodnôt, ale